

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УДК 811.111`01

ОЛЕНЯК МАР'ЯНА ЯРОСЛАВІВНА

**ОБРАЗНЕ ПОРІВНЯННЯ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ:
ДИХОТОМІЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО**

10.02.04 – Германські мови

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Львів – 2024

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий консультант: докторка філологічних наук, професорка
МАТЕРИНСЬКА Олена Валеріївна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професорка кафедра германської філології
та перекладу.

Опоненти: докторка філологічних наук, професорка
АНДРЕЙЧУК Надія Іванівна,
Львівський національний університет імені Івана
Франка, професорка кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура;

доктор філологічних наук, професор
МІЗИН Костянтин Іванович,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та
методики навчання;

докторка філологічних наук, професорка
ТАЦЕНКО Наталія Віталіївна,
Сумський державний університет, завідувачка кафедри
іноземних мов та лінгводидактики.

Захист відбудеться «26» червня 2024 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.15 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 220.

Із дисертацією та рефератом можна ознайомитися на офіційному сайті <https://lnu.edu.ua/thesis/oleniak-mar-iana-yaroslavivna/> та у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Реферат розісланий «24» травня 2024 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Олеся ТАТАРОВСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Результати категоризації понять, які супроводжують гносеологічний процес, знаходять своє відображення в когнітивній категорії порівняння, що в тій чи іншій формі неминуче виявляється в усіх мовах, стаючи предметом дослідження цілої низки наукових напрямів. Образне порівняння (далі ОП) є однією з небагатьох мовних категорій, яка охоплює досвід досліджень кількох тисячоліть: від концепції Аристотеля, яка сьогодні вважається традиційною, до гетерогенності новітніх дослідницьких парадигм ОП.

У цій роботі запропоновано холістичний підхід до розуміння матеріалізації ОП в мовленні як дихотомії універсального та індивідуального, а саме ОП потрактовано як багатогранне явище, широке за своєю проблематикою, яке виявляється у тріаді філологічних царин і може в різних аспектах розглядатися одночасно з позицій трьох парадигм: літературознавчої (Keith, 1941; Schlauch, 1956; Nowotny, 1965; North, 1997; Wilson, 1997; Donoghue, 2004; Tyler, 2006), лінгвістичної (Nevanlinna, 1993; Bredin, 1998; Deignan, 2005; Holmquist, 2006; Skommer, 2006; Pierini, 2007; Moon, 2008) та когнітивної (Gibbs, 1994, 1999, 2006, 2008, 2012; Lakoff & Turner, 1989; Holmquist, 2006; Glucksberg, 2001, 2008, 2011; Croft and Cruse, 2004; Bradley, 2009; Помірko, 2010; Wałaszewska, 2013; Бистров, 2014; Bystrov, 2014; Gargani, 2014), кожна з яких, якщо відокремлена від інших, суттєво звужує його потенціал.

Українські мовознавці аналізують цю категорію на матеріалі різних мов у межах структурно-системної парадигми, з чітко окресленим переходом від іманентності до антропоцентризму: протягом кількох останніх століть приділено посилену увагу лінгвокультурологічним особливостям ОП (Навроцький, 1925; Голубовська, 2004; Бацевич (2006, 2007)), його структурі та комунікативним функціям (Прокопчук, 2000; Кучеренко, 2003; Мізін, 2008; Щепка, 2008), які у своїй сукупності з-поміж іншого позиціонують його як когнітивний механізм кодування інформації. Однак переважна більшість розвідок здійснена на матеріалі сучасного зрізу розвитку мов, натомість дослідження історично більш ранніх етапів їхнього становлення залишаються на далекій периферії, хоча зацікавлення особливостями образних порівнянь у давніх текстах не припиняється в західних країнах (Hirvonen, 2019; Korenjak, 2019; Magarik, 2021; Ambühl, 2022; Voter, 2022; Bray, 2022; Beck 2023; Ziolkowski, 2014; 2023). Необхідність заповнення дослідницьких лакун у лінгвістиці, однією з яких є вивчення давньоанглійських ОП, визначає **актуальність** цієї роботи. Аналіз давньоанглійських ОП стане відправною точкою встановлення діахронічних змін у межах цієї категорії, які, за словами багатьох науковців, витіснені синхронним описом явищ (Сенів, 2002; Буніятова, 2003; Домброван, 2013).

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційна робота здійснена в межах реалізації кафедральної науково-дослідної теми кафедри германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка 16КФ044-06.

Об'єктом дослідження виступають давньоанглійські ОП, зафіксовані в рукописах VI-XII століть.

Предмет дослідження складають механізми реалізації універсального та індивідуального як інгерентних аспектів давньоанглійських ОП на структурному та семантичному рівнях актуалізації цієї дихотомії.

Матеріалом дослідження стали 1160 ОП (1038 ОП рівності та 122 ОП нерівності), дібрані методом суцільної вибірки з 61817 контекстів уживання давньоанглійських маркерів компаративності *gelice, gelicra, gelicost, gelicnysse, swa, swylc, þonne, ofer*. Матеріал добирався з найбільшого корпусу давньоанглійської мови університету Торонто – *Dictionary of Old English Corpus* (2009), що налічує 3060 текстів, датованих 600-1150 pp. (DOEC).

Мета роботи полягає у з'ясуванні універсальних особливостей ОП як гносеологічно-когнітивного утворення та встановленні специфіки його культурно зумовлених характеристик у давньоанглійській мові з диференціацією структурних і семантичних параметрів як індикаторів становлення образного мовлення та світогляду англосаксів.

Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- простежити динаміку змін у теоретичних засадах і напрямках вивчення ОП від античних часів до сьогодення з позиції розвитку парадигм мовознавства, характерних для кожного історичного періоду;
- схарактеризувати параметри ОП як суміжної категорії з метафорою та логічним порівнянням, уточнивши їхні диференційні характеристики;
- висвітлити сутність ОП як універсальної категорії, довівши його статус мовної універсалії та вивівши його універсальну формулу, а також визначити й описати універсальний алгоритм формування іронічних та неіронічних ОП;
- розробити методологію дослідження з урахуванням категорійних параметрів та особливостей емпіричного матеріалу;
- визначити структурні характеристики давньоанглійського ОП рівності, описавши конфігурації моделювання його складників, зважаючи на хронологічний аспект використання розглядуваних конструкцій та потенціал образності маркера порівняння;
- з'ясувати структурні характеристики давньоанглійського ОП нерівності в контексті його контрасту з ОП рівності;
- встановити семантичні особливості давньоанглійського ОП рівності, об'єктивувавши закономірності та параметри сполучуваності предмета й еталона, які результують у комбінаториці сфер навколишнього середовища в процесі запозичення або донорства образу;
- актуалізувати смислові характеристики ОП нерівності та виявити домінуючі поняття особливої значущості для англосаксів з урахуванням їх кореляції з семантикою ОП рівності;
- виокремити найчастотніші еталони давньоанглійських ОП як складники психологічної реальності англосаксів, вибір котрих формує картину світу середньовічних англійців.

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтовано на загальнонаукових домінантах вивчення складних систем (Гриценко, 2022) з урахуванням вагомості застосування елементів аналізу, властивих точним наукам (Кант, 1964),

спроектованих на площину мовознавства (Карпіловська, 2003), що втілюється в принципах експанціоналізму, експланаторності, функціоналізму та антропоцентризму. Пошуки цієї розвідки ведуться в структурно-семантичній парадигмі з емпазою на когнітивній сутності ОП і його лінгвокультурно-інтерпретативному аспекті, закладеному в тезах основоположників цього напрямку. Методологічну базу роботи складають теоретичні положення, сформульовані в працях мовознавців в структурно-семантичній площині (Nowotny, 1965; Silverman & Torode, 1980; Levinson, 1983; Sakamoto, 1983; Fishlov, 1992; Шаповалова, 1998; Прокопчук, 2000; М'ясянкіна, 2002; Кучеренко, 2003; Мізін, 2008; Щепка, 2008; Лапшина, 2010); в царині теорії релевантності та концептуальних засад фігуративного мовлення (Lakoff & Turner, 1989; Holmquist, 2006; Glucksberg, 2001, 2008, 2011; Croft and Cruse, 2004; Bradley, 2009; Помірко, 2010; Wałaszewska, 2013; Бистров, 2014; Bystrov, 2014; Gargani, 2014); з позицій лінгвокультурології (Навроцький, 1925; Lemos, 1995; Голубовська, 2004; Бацевич, 2006, 2007; Андрейчук, 2011, Приходько, 2020); у сфері досліджень специфіки англосаксонського світосприйняття (Schlauch, 1956; Hill, 1970; Wilson, 1974; Larrington, 1993; Clemons, 1995; North, 1997; Frantzen, 1998; Єсипенко, 2012; Amodio, 2014); у площині досліджень семантики (Ortony, 1993; Wierzbicka, 1971; Holmquist, 2006; Gibbs, 2008; O'Donoghue, 2009).

Методи дослідження зумовлені розумінням ОП як універсального явища, якому властива конкретна актуалізація на синхронному зрізі як лінгво-понятійного компаративного утворення, здатного об'єктивувати відбитки онтології та гносеології етносу в мовній картині світу, що складається з принаймні двох зіставляваних концептуально віддалених понять (предмета й еталона) на основі експліцитно або імпліцитно вираженої спільної ознаки (основи) з різним ступенем її прояву в порівнюваних явищах.

З метою забезпечення вірогідності отриманих результатів і сформульованих висновків, використані методи дослідження формують цілісний комплекс вивчення розглядуваної категорії та охоплюють, окрім традиційних загальнонаукових прийомів *аналізу* і *синтезу* (при описі функціонування розглядуваних одиниць), *індукції* (під час узагальнення результатів спостереження та встановлення закономірностей) та *дедукції* (при перевірці універсальної формули на конкретному мовному матеріалі), низку суто лінгвістичних принципів, а також тих, які виходять за межі мовознавства. Так, при доведенні простої, дедуктивної, абсолютної (повної), діахронічної універсалії щодо ОП було використано метод математичної логіки *reductio ad absurdum*; *опозиційний метод* знайшов відображення в частині розмежування ОП і суміжних з ним категорій; *порівняльно-історичний метод* був дієвим інструментом під час викладу історіографії досліджень ОП; *метод компонентного аналізу* застосовувався при інвентаризації та типологізації складників ОП в сегменті виведення універсальної формули ОП, роз'яснення алгоритму взаємодії категорій кількості та якості, структурного моделювання емпіричного матеріалу з метою таксономізації, а також опису принципів централізму і морфізму в поясненні семантики аналізованих конструкцій. Метод *функціонально-семантичного аналізу* застосовувався у фрагменті тлумачення специфіки середньовічного потрактування ОП, висвітлення градуальної природи давньоанглійського прикметникового маркера порівняння та її впливу на ступінь подібності

зіставляваних понять, а також при окресленні своєрідності безпредметного ОП з компонентами *gelicnyse* або *swylc*; метод *контекстуального аналізу* був використаний під час інтерпретації семантики досліджуваних одиниць; елементи *діахронічного аналізу* мали місце під час репрезентації особливостей хронології виокремлених структурних моделей; метод *етимологічного аналізу* посприяв з'ясуванню становлення давньоанглійських маркерів компаративності внаслідок граматикизації. На всіх етапах роботи з емпіричним матеріалом застосовувався *квантитативний* метод, що став основою для здійснення узагальнень якісного характеру; всі отримані фактологічні дані зазнали *дескриптивного* експланаторного представлення та формували цілісну концепцію дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є *першою* спробою висвітлення та комплексного аналізу давньоанглійських ОП як фрагменту індивідуального прояву універсальної категорії на найдавнішому історичному зрізі розвитку англійської мови. У роботі вперше:

- описано історіографію досліджень ОП в діахронічному аспекті із зазначенням динаміки розвитку наукової думки від античних часів дотепер;
- проаналізовано становлення ключових термінів на позначення розглядуваної категорії в україномовній та англійській спеціалізованій літературі та окреслено їхній вплив на розвиток релевантних теоретичних концепцій;
- доведено просту, дедуктивну, абсолютну (повну), діахронічну універсальність ОП;
- виведено універсальну формулу ОП, застосовану для всіх типів образних порівнянь в усіх мовах, та запропоновано формули метафори і логічного порівняння; описано механізм виникнення іронічних та неіронічних ОП;
- з'ясовано становлення давньоанглійських показників компаративності та кореляцію між наявністю в них етимологічного компонента на позначення подібності за формою і типом ОП рівності / нерівності, а також об'єктивовано залежність структурного моделювання ОП від категорійної семантики граматичного розряду маркера порівняння;
- укладено повний корпус давньоанглійських ОП, здійснено аналіз їхньої структури із встановленням кореляції відкритості / закритості ОП та синтаксичної складності структурних складників конструкції, а також актуалізовано зв'язок між потенціалом фігуративності маркерів порівняння, близькістю до метафори та давністю застосування аналізованих одиниць;
- ідентифіковано давньоанглійські безпредметні ОП та схарактеризовано їхнє функційне призначення;
- встановлено семантичні особливості давньоанглійських ОП субкатегорій рівності та нерівності за принципом центризму й морфізму та визначеними параметрами зіставлення понять; охарактеризовано сфери об'єктивної дійсності з позицій запозичення та донорства образів;
- проведено кореляцію ОП рівності та нерівності в площині формування картини світу лінгвоспільноти із зазначенням домінантних явищ середньовічної Англії;

– виокремлено найбільш продуктивні еталони досліджуваних конструкцій, регулярний вибір яких засвідчує особливості світосприйняття англосаксів.

Окрім того, в дисертації *уточнено*:

– визначення ОП та його інгерентну природу, актуалізовану в тріаді «процес – результат – стимул»;

– відмінності між ОП і суміжними з ним категоріями – метафорою та логічним порівнянням.

Пропоноване дослідження надає *додаткові аргументи* в дискусійних питаннях на користь концепції стосовно первинності метафори щодо ОП; більш раннього створення *Беовульфа*, ніж єдиний збережений рукопис XI століття; створення поеми *Христос і Сатана* не раніше IX століття.

Положення, що винесено на захист:

1. ОП – це особливе лінгво-понятійне компаративне утворення, здатне актуалізувати відбитки онтології та гносеології етносу в мовній картині світу як результат процесу пізнання дійсності. Воно складається з щонайменше двох зіставляваних концептуально віддалених понять (предмета й еталона) на підставі експліцитно або імпліцитно вираженої спільної ознаки (основи) з різним ступенем її прояву в зіставляваних явищах; ОП фіксує перцептивну подібність і формується внаслідок вибору найвлучнішої з релевантних асоціацій, які виникають при контакті з предметом порівняння, і здебільшого апелює до органів чуттів як до наочно-сенсорної опори репрезентації асоціативно-інтуїтивних зв'язків.

2. Історія вивчення ОП відображає зміну парадигм, фокусів та більшою мірою метамови, коріння яких сягає античності, а з плином тисячоліть приймає форми евристичних пошуків, зумовлених новими напрямками, які виникли на тлі усвідомлення багатоплановості явища порівняння, актуалізованого у тріаді процес – результат – стимул.

3. Універсалія «в усіх мовах світу є ОП» займає рівноправну позицію в парадигмі простих, дедуктивних, абсолютних (повних), діахронічних універсалій.

4. Семантичною репрезентацією ОП, безвідносно до способу його вираження, є універсальна для всіх мов формула $Xn \approx Y^n$, де X – це предмет порівняння; Y – образ, з яким порівнюється X; n – основа порівняння; \approx – символ, який кодує подібність між предметом та еталоном.

5. Градуальність основи порівняння корелює з емоційною оцінкою продуцента і демонструє суб'єктивність вимірювання ключової властивості; рух вгору по абстрактній шкалі градації веде до створення неіронічних ОП, а рух вниз – до іронічних.

6. Широта категорійної семантики давньоанглійських показників порівняння впливає на ступінь універсальності й колігаційної гнучкості в межах конструкції, а синтаксична складність складників ОП корелює з відкритістю / закритістю конструкції.

7. ОП рівності актуалізують подібність та імплікують відмінність, натомість ОП нерівності вербалізують відмінність, імплікуючи подібність, що корелює з етимологічною причетністю маркерів порівняння перших до значення подібності за формою та низьким потенціалом образності показників компаративності других.

8. Структурні особливості давньоанглійських ОП мають безпосередній вплив на семантику зіставлення, та проявляються у можливості формулювати відкриті / закриті ОП, більш чи менш пафосні висловлювання, більшу або меншу інтенсивність подібності, у здатності актуалізувати ідею загадковості, містичності та винятковості предмета порівняння.

9. Семантика давньоанглійських ОП виказує асиметрію продуктивності гомогенних сфер довкілля в ролі реципієнтів і донорів образів, комбінаторика яких з іншими доменами в сукупності формує картину світу англосаксів, засвідчує антропоцентричність ОП рівності та теоцентричність ОП нерівності, а також загальну тенденцію до натуралізації та анімалізації понять навколишнього світу з повною домінантою абсолютного Бога.

10. Найпродуктивнішим еталоном давньоанглійських ОП, які формують психологічну реальність носіїв, є екоморфний образ сонця, співвідносний з вічним метафізичним існуванням; до інших домінувальних екоморфних образів належать сніг, вода, камінь та вогонь; серед зооморфних еталонів переважають образи вівці, вовка / дикого звіра, лева та худоби; з-поміж антропоморфних образів найчастіше вживається образ мертвого, дитини і крові; у межах артефактоморфних еталонів – образи колеса, ліхтаря та горщиків / скла; у рамках теоцентричних – образи ангела, демона або пекла; серед істотоморфних – велетня та єдинорога.

Теоретична значущість роботи полягає в пропозиції холістичного підходу до дослідження ОП як дихотомії прояву універсальних та мовно-індивідуальних характеристик. Такий підхід передбачає поглиблення знань про ОП як універсальну категорію, алгоритми й механізми формування якої є однаковими незалежно від мови спілкування, що може бути певним внеском у вирішення актуальних питань загального мовознавства та екстраполюватися на аналогічні дослідження на матеріалі різних мов. Зроблені висновки та узагальнення збагачують лінгвістичні уявлення про співвідношення ОП і метафори, увиразнюють багатогранність категорії ОП, пояснюючи віддаленість остаточного вирішення проблеми незважаючи на теоретичний плюралізм сьогодення, та окреслюють перспективу міждисциплінарних пошуків. Вони також уможливають подальше діахронічне дослідження ОП в англійській мові, і можуть стати відправною точкою такого аналізу, а, відтак, сприяють можливості встановлення закономірностей розвитку ОП в англійській мові протягом 1,5 тис. років.

Практична значущість роботи. Пропоноване дослідження уможливорює використання його результатів у викладанні курсів «Загальне мовознавство» (розділ «Гносеологічні та онтологічні аспекти розвитку мови»), «Основи теорії мовної комунікації» (розділ «Риторичні тактики і стратегії»), «Історія англійської мови» (розділ «Стилістика давньоанглійської мови», «Синтаксис давньоанглійської мови»), «Лінгвокраїнознавство» (розділ «Лінгвокультура англосаксів»), «Стилістика англійської мови» (розділ «Фігури мовлення і тропи»), спецкурсів з історичного мовознавства, загального мовознавства та лінгвокультурології, а також слугувати матеріалом для лекцій, підручників та навчальних посібників із вищезазначених дисциплін.

Актуалізовані спостереження та сформульовані висновки можуть також стати методологічною базою для студентських та аспірантських наукових пошуків.

Апробацію результатів дослідження здійснено на 8 міжнародних конференціях: «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (Одеса, 2014); «Сучасні дослідження мови та літератури» (Вінниця, 2015); «Modern Scientific Challenges And Trends» (Варшава, 2018); «Граматичні читання-XI» (Вінниця, 2021); «Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика» (Київ, 2022); «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій» (Одеса, 2022); «Актуальні питання сучасної лінгвістики» (Київ, 2022); Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства (Полтава, 2023) та 4 всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Структура і семантика різнорівневих одиниць у слов'янських, романських та германських мовах» (Вінниця, 2016); «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов» (Вінниця, 2019); Текст і дискурс: когнітивно-комунікативні перспективи (Кам'янець-Подільський, 2022); Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи (Київ, 2023).

Дисертацію на здобуття ступеня кандидата наук за спеціальністю 10.02.17 – Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство на тему «Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах» було захищено авторкою у 2011 році. Матеріали та висновки кандидатської дисертації не використовуються в тексті докторської дисертації.

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 19 одноосібних наукових публікаціях: 10 – у фахових наукових виданнях, 9 – у виданнях, які індексуються в наукометричних базах даних Web of Science та/або Scopus, 7 з яких закордонні видання широкої географії (Румунія, Болгарія, Польща, Німеччина, Італія, Хорватія, Велика Британія) та 4 з яких належать до журналів другого квартилю (Q2).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, списку використаних джерел загальною кількістю 406 позицій, 296 з них іноземними мовами. Виклад матеріалу унаочнено в 34 таблицях і 5 рисунках. Загальний обсяг роботи становить 474 сторінки (22 авторських аркуші), з них 413 сторінок (19 авторських аркушів) – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Перший розділ дисертації «Історіографія досліджень образного порівняння» присвячено вивченню становлення наукової думки про ОП. Пропонована розвідка ґрунтується на теоретичних засадах, які визнають, що будь-яка людська мова апріорі є носієм антропоцентричних ознак, інгерентність яких пояснюється наявністю людини як обов'язкової умови існування мови, а мова як така характеризується трьома видами визначальних фундаментальних характеристик. Перші – універсальні, притаманні всім мовам; другі – типологічні, характерні лише для певної групи мов, що формують мовний тип; треті – індивідуальні, властиві лише конкретній мові. Відтак, універсальність та антропоцентризм вважаються константою – постійними конститутивними характеристиками мови, безпосередньо пов'язаними з мисленням людини, а особливості їх прояву на поверхневому рівні в різних мовах у різні історичні періоди – змінними, які визначають індивідуальну траєкторію розвитку кожної конкретної мови. Вивчення універсальних мовних явищ як дихотомії

універсального та індивідуального забезпечує холістичний підхід до їх потрактування.

У розділі з'ясовано, що ще з античних часів аналізоване явище позиціонували як гносеологічну і семантичну категорію, інколи (частіше в добу античності) актуалізували його зв'язок з метафорою, від якої ОП відрізняла наявність формального критерію – показника компаративності, і статус синтаксичної, а не лексичної одиниці. На кінець доби античності виокремлюється ємна за обсягом категорія порівняння, яка охоплює логічні порівняння та ОП, останні співвідносяться з метафорою, не обмежуються конкретною структурою, тому містять зокрема аналогію, порівняння нерівності та інші утворення, здатні зіставляти віддалені поняття.

Особливістю середньовічної інтерпретації ОП є його синергія з християнськими притчами, через що ОП сприймається як дієвий механізм і засіб спілкування Бога з людьми. Безперечно прогресивним можна вважати визнання в цей період спільної сутності понять, позначуваних термінами *icon* і *parabola*, втім решта аспектів вивчення категорії ОП залишається на тому ж рівні, що й у добу античності.

Загалом, класики-ритори краще описали ОП, ніж їхні наступники в епоху Середньовіччя та Нового часу, котрі концентрувались переважно на перекладі античних надбань і не створювали при цьому власної критично осмисленої обширної літератури.

Полісемія первісного давньогрецького терміну *εἰκόων*, а також наявність суміжних термінів, може бути першопричиною того, що в українському мовознавстві ОП апіорі розглядають у межах компаративних конструкцій, натомість в англійській науковій спільноті причетність *simile* до категорії компаративності визнається не завжди. Терміни, які вживаються в сучасній науковій літературі на позначення ОП, є результатом перекладацького прийому генералізації, що призвело до об'єднання декількох первісних термінів в один, не завжди при цьому фіксуються всі смисли першоджерела й у різних мовах перекладу передбачаються різні смисли. Українське *образне порівняння* і англійське *simile* віддзеркалюють різні значення первісного полісемантичного *εἰκόων* ('образ' – в українській мові та 'подібність' – в англійській мові), причому в українському терміні додатково актуалізується значення суміжного *παράβολή* 'придумане порівняння', натомість англійська номінація цього не передбачає, що начебто дає підстави вивести ОП за межі категорії порівняння.

Теоретичний бум ХХ – ХХІ століть може свідчити про те, що в середині ХХ століття виникла гостра необхідність створення нової теорії ОП / метафори – певна лакуна, яка утворилася внаслідок спростування напрацювань 2000 років – і претенденти на її заповнення намагаються запропонувати широкий вибір потенційно можливих концепцій-переможців (теорії М. Бірдслі, Дж. Серля, Д. Девідсона та ін.). Заглиблення в кожен окремо взятую теорію (когнітивна теорія, теорія релевантності, теорія буквальної правди, теорія функціонально-семантичного поля компаративності та ін.) має відцентровий характер і неминує призводить до накладення обмежень на потрактування розглядуваного феномену і фокусування на одному параметрі досліджуваного явища та відносному ігноруванні інших його властивостей. Що вужчим є розуміння аналізованої категорії (виключно як когнітивного явища, чи тільки як стилістичного утворення, або як логічного прийому і под.), то дальша

крайність досягається науковцями і сформульовані гіпотези стають у діаметрально протилежні опозиції.

Тріада «процес – результат – стимул» у природі ОП актуалізована в такий спосіб: процес є неминучим, результат є матеріалізованим продуктом процесу, а стимул є функціональною дією результату. Визнання тріади ОП «процес – результат – стимул» видається доцільним з огляду на те, що остання, на відміну від конвенційної діади «процес – результат», передбачає не тільки продуцента ОП, психічні відбитки котрого знаходимо в перших двох елементах (процесі і результаті), але й реципієнта ОП, чия психічна діяльність активізується виключно у випадку ОП як стимулу.

Другий розділ роботи «Феномен образного порівняння як універсальної категорії» присвячено встановленню універсальних параметрів ОП. ОП має схожі параметри з метафорою і логічним порівнянням, водночас є відмінним від них і займає проміжну позицію між цими категоріями. Усіх трьох об'єднує універсальність, ОП і метафору – фігуративність, а логічне порівняння і ОП – констатація (не)подібності та формальні характеристики.

Усвідомлення соціально-біологічних передумов буття ОП та його статус як одиниці, здатної пов'язувати екстралінгвістичну та лінгвістичну реальності, дає підстави сформулювати просту, дедуктивну, абсолютну (повну), діахронічну універсалію «В усіх мовах світу є образні порівняння», яка охоплює ОП різних видів безвідносно до поверхневого способу вираження й може бути науково доведеною методом від супротивного, а саме: якщо припустити, що в якійсь із мов немає ОП, то це означало б, що носії цієї мови не використовують образи у своєму мовленні (використання порівняння як такого є аксіоматичним). Якщо образи в мовленні відсутні, то вони, закономірно, відсутні й у мисленні представників цієї мови. Якщо немає образного мислення, то немає діяльності в принципі, адже згідно із законами психології, образне мислення є інгерентним компонентом усіх без винятку видів людської діяльності. Якщо немає діяльності, то немає й активності; якщо немає активності, то немає пізнання; якщо немає пізнання, то немає розвитку; якщо немає розвитку, то немає життя; якщо немає життя, то немає і мови. Отже, немає такої мови, у якій не було б ОП.

ОП – це не розповідь про предмет чи образ; це акцентування основи порівняння, того спільного об'єднувального підґрунтя, актуалізація якого і є причиною використання ОП. ОП демонструє важливість того *що* сказано (глибинна семантична структура), а не того *як* це сказано (поверхнева структура), тому і підхід до універсального символічного запису ОП повинен базуватися не на поверхневій структурі окремих (хоч і найбільш типових) ОП, а на глибинній структурі, яка об'єднує всі ОП, відображає кількісно-якісне співвідношення між їхніми складниками. Універсальна формула ОП – це $X_n \approx Y^n$, де X – це предмет порівняння в ОП рівності або еталон – в ОП нерівності; Y – образ, з яким порівнюється X в ОП рівності або предмет ОП нерівності; n – основа порівняння; \approx – символ, який кодує подібність між предметом та еталоном; X_n та Y^n – непаритетне володіння предметом та еталоном спільною ознакою. Наприклад,

Його жінка далеко не делікатна, це баба-грім

X (жінка) x n (сила, потужність) $\approx Y$ (грім) n (сила, потужність)

Градуальність основи порівняння корелює з емоційною оцінкою продуцента і демонструє суб'єктивність вимірювання ключової властивості – певну абстрактну шкалу градації основи порівняння. Рух вгору по такій шкалі зумовлює створення неіронічних порівнянь, а рух вниз – до іронічних. Наприклад,

Його сусідка красива, як Афродіта і Його сусідка красива, як Квазімодо.

Пропонована робота реалізована в домені системної дисциплінарної структури лінгвістики, де чітко визначаються її онтологічні і гносеологічні параметри. З позицій лінгвоонтології застосовуються уніфікаційний підхід та методи синхронічного аналізу. Так, загальна канва роботи відображає принципи застосування уніфікаційного підходу, який у лінгвістиці має дві форми: загальнолінгвістичну та її конкретно мовну реалізацію: співвідношення теоретичних напрацювань щодо ОП корелює з емпіричним матеріалом як закон діалектики загального та індивідуального. Опис матеріалу підпорядковується принципам і методам синхронічного аналізу, втім його доповнюють елементи діахронічного аналізу. Принципи дослідження, зумовлені завданнями роботи, спрямовані на актуалізацію тією чи іншою мірою всіх смислових компонентів семантичної структури компаративних одиниць: квалітативності, релятивності, нашарування ознак / відсутності нашарування ознак, рівності ознак / нерівності ознак, розбіжності за ступенем прояву ознаки, максимального ступеня прояву ознаки, емоційно виділеного ступеня прояву ознаки.

Третій розділ роботи «Структура давньоанглійських образних порівнянь: дихотомія універсального та індивідуального» фокусується на композиційних особливостях складників ОП. Структурні особливості давньоанглійських ОП виявляють залежність від граматичного розряду маркера компаративності, використаного в них. В ОП рівності переважно використовуються повнозначні слова як показники порівняння, які сформувалися в доанглійський період внаслідок процесу граматикизації. Це чотири лексеми (або їхні варіанти), які належать до таких класів:

а) прикметників у всіх трьох ступенях порівняння, наприклад: *...wundum weorðan, wætre geliccost faran flode blod* ‘...зробилася рана і дощу найбільш подібно полилися потоки крові’;

б) іменників: *...starce isen on leades gelicnysse...* ‘...міцне залізо матиме свинцю подібність’;

в) прислівників: *He nywolnessa neoðan swa swa ryfte...* ‘Він також створив глибини внизу, як шати...’ та *Pa hundas ða stodon æt þam forman worde swilce heora fet wæron gefæstnode to þære eorþan...* ‘Тоді собаки стали, після першого ж слова, ніби їхні ноги були прикріплені до землі....’

У переважній більшості випадків перші два показники знаходяться у постпозиції щодо предмета й еталона порівняння, натомість останні два – в інтерпозиції. Практично всі вони етимологічно передбачають схожість об'єктів за формою.

Зіставляючи розглянуті вище маркери порівняння, варто зазначити, що їхній граматичний розряд має безпосередній вплив на структурне моделювання ОП: вони характеризуються різною широтою категорійної семантики, що виявляється в різній здатності вступати в синтаксичні відношення, і відповідно різним ступенем універсальності. Вони також мають різний рівень гнучкості в плані можливостей комбінаторики з іншими елементами конструкції, що віддзеркалюється в

композиційному різноманітті конструкцій, у яких вони використовуються. Так, прикметниковий маркер порівняння *gelice* та субстантивний маркер порівняння *gelicnyse* реалізований в ОП, у яких зіставляються виключно предмети / об'єкти. Прислівниковий / сполучниковий маркер порівняння *swa* здатний фокусувати розповідь довкола об'єктів, рідше дій і ситуацій, тоді як прислівниковий / сполучниковий маркер порівняння *swylce* може зіставляти предмети / об'єкти, їхні характеристики, дії та ситуації, що робить його найбільш універсальним показником давньоанглійського ОП. Однак щодо композиційно-комбінаторних можливостей спостерігаємо протилежну ситуацію. Прикметниковий маркер порівняння *gelice* є найменш універсальним в плані категорійної семантики та водночас найбільш гнучким композиційно: він може зіставляти тільки предмети / об'єкти та фігурує в 15-ти структурних моделях завдяки можливості займати різну позицію в межах конструкції. Натомість, незважаючи на те, що маркер *swylce* є найбільш універсальним, він через однотипність свого позиціонування в межах конструкції з'являється в меншій кількості структурних моделей – одинадцяти, що свідчить про його меншу композиційну гнучкість.

Хронологічні характеристики використання давньоанглійських ОП та більша чи менша схильність маркерів компаративності до використання в образних контекстах засвідчують поступове віддалення ОП від метафори і таке ж поступове когнітивне ускладнення фігур мовлення. Що раніше з'являються ОП з певним маркером компаративності в рукописах, то вищий потенціал образності, а, відтак, і тісніший зв'язок з метафорою вони демонструють: *gelicnyse* і *swylce* – за рахунок можливості не експлікувати предмет порівняння, а *gelicost* – за рахунок здатності показувати інтенсивність подібності.

ОП нерівності актуалізують диспропорційність прояву ключової ознаки на користь предмета порівняння. В давньоанглійській мові вони реалізуються аналітичним або синтетичним способом: у випадку аналітичних конструкцій найчастіше використовується вищий ступінь порівняння прикметника в поєднанні зі сполучником *þonne*; використання прийменника *ofer* в ОП нерівності обмежується тільки двома джерелами й може бути спричинене дослівним перекладом латинського *super*. У випадку синтетичного способу англосаксонське ОП нерівності формується поєднанням іменника в родовому відмінку з прикметником у вищому ступені. На відміну від маркерів компаративності давньоанглійських ОП рівності, формальні показники *þonne* й *ofer* не засвідчують етимологічної причетності до семантики подібності за формальними ознаками, натомість неминуче передбачають зіставлення явищ з експлікацією різниці та імплікацією подібності за спільною ознакою, наприклад:

...& *ofer snaw ic beo ablicen* '...і понад сніг я буду сяяти.'

Четвертий розділ дисертації «Семантика давньоанглійських образних порівнянь: дихотомія універсального та індивідуального» висвітлює смислове різноманіття давньоанглійських ОП, яке забезпечується поєднанням доменів буття предмета й еталона, що актуалізується в кореляції останніх за принципом централізму та морфізму.

У межах емпіричного матеріалу англосакси найбільше говорять про людину (42,5%), зокрема як матеріальну субстанцію в ушкодженному стані, зосереджують увагу на фізичній вразливості та недовговічності тілесної оболонки, наприклад:

...*his eagan wendon on gelicnyse sweltendra manna* ... ‘...його очі стали схожими на очі мертвого...’

Досить пріоритетними позиціонуються існування людини як суб’єкта віросповідання (що передбачало категоризацію на праведників, грішників і ненавернених до християнства) та відношення в соціумі, де викристалізуються чотири типи людей: мученики і святі, духівництво, миряни та історичні постаті і нації. Більшість з них описують мучеників і святих, наприклад:

... *hi hi ut drifon, him beforan feredon swilce lytle gærstapan*... ‘...вигнали їх і вели перед собою, як маленьких коників-стрибунців.’

У таких ОП актуалізуються виключно привабливі еталони, нерідко розраховані на активацію органів чуття, як-то приємний запах квітів, яскравий світлий колір, сяйво, нетлінність, поживність, краса, що є нетиповим для будь-якої іншої підгрупи антропоцентричних ОП.

Людина як аморальна істота набагато частіше стає причиною використання давньоанглійських ОП, ніж та, яка чиста помислами, з яскраво вираженою тенденцією до анімалізації, наприклад:

Ciprianus sæde gytsigende wer gelic ys helle. ‘Кіпріан сказав, що скупий подібним є до пекла.’

Найменше в давньоанглійських рукописах акцентується увага на людині як на об’єкті маніпуляцій вищими силами, що завжди передбачає зміну фізичного та / або психофізіологічного стану:

...*se deofol hæfð his heortan on his handa, and heo bið swa heard swa stan oððe flint ongean godes beboda, and heo bið swa liðig swa clað, and heo mylteð swa wex æt fyre*... ‘...диявол тримав у руках його серце й воно було тверде, як камінь, Бог звелів, і воно стало м’яке, як тканина, і воно розтануло, як віск біля вогню...’

У 21% випадків давньоанглійські ОП рівності фокусують увагу реципієнта на дії, актуалізуючи додаткові смисли, як-то спосіб її виконання, причину, наслідок та ін. Усі ОП на позначення переміщення в просторі, дотичні до контекстів діяння святих, є антиінтуїтивними, парадоксальними, наприклад:

Hwæt ða Tiburtius bealdlice eode ofer ða byrnendan gleda, unforbærnedum fotum, and swæð þæt him þuhte swylce he eode ofer blostman. ‘Тіберцій сміливо ходив по палаючому вугіллю необпеченими ногами і сказав, що йому здається, ніби він ходить по квітах.’

Теоцентричні ОП рівності, які складають 12,4% вибірки, вирізняються на тлі всіх інших найменшою кількістю сигніфікативів еталона, що говорить про рідкісність та ексклюзивність понять в англосаксонській картині світу, гідних виступити прототипами світлих сил, зображення яких кількісно суттєво домінує в досліджуваному емпіричному матеріалі й демонструє чітку тенденцію до натуралізації:

And he gedede þine rihtwisnesse mannum swa sweotole swa sunnan, and þinne dom he gedede swa sweotolne swa sunne byð to middes dæges. ‘Він принесе твою праведність людську яскраво, як сонце, а твій суд – яскраво, як сонце опівдні.’

Теоцентричні ОП на позначення темних сил у 5 разів рідше трапляються в давньоанглійських рукописах і демонструють схильність до залучення широкого різноманіття образів з яскраво вираженою тенденцією до анімалізації.

Давньоанглійські екоцентричні (7,6% емпіричного матеріалу) екоморфні ОП рівності більшою мірою актуалізують характеристику кольору, акцентуючи увагу реципієнта на дорогоцінному камінні, яке уподібнюється до світил, дорогоцінних металів, моря або вугілля; а також форми, запаху та кількості, описуючи елементи рельєфу та різних видів рослин, наприклад:

Twelfta is carbunculus haten se is byrnende glede gelic. ‘Дванадцятий називається карбункулом, він до палаючого вугілля подібний.’

Усі ситуаційні ОП рівності, які становлять 6,9% вибірки, виконують дидактичну функцію, формуючи нові знання та об'єктивуючи не завжди очевидні зв'язки, наприклад:

Swa swa sealt hylt ælcne mete wið forrotodnysse. swa sceal ðæs wisdomes bodung healdan manna heortan. wið brosnunge fulra leahtra. ‘Як сіль оберігає м'ясо від гниття, так і проповідь мудрості має берегти серця людей від псування нечистими гріхами.’

Артефакти в картині світу англосаксів відіграють другорядну роль, на що вказує невелика кількість артефактоцентричних ОП рівності (3,3%), які позначають вироби щоденного вжитку, вмістилища й засоби та інструменти.

У межах істотоцентричних ОП рівності, які складають 2,5% вибірки, англосакси концентруються як на відомому міфічному птахові (фенікс), так і на незрозумілої природи істотах-монстрах або дивовижних східних націях.

В 1,7% аналізованих порівнянь рівності в межах давньоанглійських зооцентричних ОП одна їх третина функціонує як натяк у загадці, а друга – як засіб донесення релігійних ідей, описуючи переважно птахів і ссавців, тобто зацікавленість пізнавального характеру є зовсім незначною.

Давньоанглійські неозначеноцентричні ОП актуалізують ідею загадковості, містичності та присутності в житті чогось незвіданого, що виходить за межі доступних людині знань; вони складають 1,6% вибірки. Неозначеність предмета порівняння виділяє його на тлі всіх інших, тому привертає більшу увагу та часто потрактовується як диво, особливо у випадку позначення атмосферних явищ, які вважалися провісниками різного роду катаклізмів, наприклад:

...& eac on þæt gear gewurdon monega wundor on monegum londum. An wæs þæt mon geseah swelce an fyren hring norðan cumen mid micle swege. ‘...Також цього року сталося багато див у багатьох країнах. Одне було, що люди бачили, наче вогняне коло з півночі летить з великим шумом.’

Найменш продуктивними є давньоанглійські часоцентричні ОП рівності (0,5%), які актуалізують ідею швидкоплинності, чий еталони завжди є часоморфними.

ОП нерівності демонструють продуктивність, нижчу у 8 разів порівняно з ОП рівності. Співвідношення еталонів ОП нерівності з предметом зіставне зі співвідношенням типовості та унікальності: еталон – типовий носій ознаки, предмет – унікальний. Давньоанглійські ОП нерівності демонструють яскраво виражену схильність до теоцентричності, концентруючись більшою мірою на Богів та меншою – на поняттях, пов'язаних з ним, що посилюється фактом використання в межах антропоцентричних ОП нерівності предметів, сигніфікатами яких переважно

виступають праведники, мученики або святі, тобто категорії людей, наближених до Бога. Сумарно продуктивність ОП нерівності теологічної спрямованості складає майже 95% аналізованого матеріалу.

Таксономізація ОП за принципом морфізму формує перелік понять, здатних створити миттєвий ефект метаморфози предмета порівняння, гіперболічно посилюючи його ознаку завдяки проєкції на нього еталонного образу. Регулярність вибору одного й того ж еталона з багатьох доступних демонструє тенденцію надавати перевагу одним образам та ігнорувати інші, що визначає типові асоціації середньовічних англійців і формує своєрідність картини світу цієї лінгвоспільноти.

Схильне до натуралізації світобачення англосаксів виявляється в найвищій продуктивності екоморфних ОП, найчастотнішими образами яких є сонце, сніг, вода, камінь та вогонь. Найчастотніший образ у досліджуваному емпіричному матеріалі – сонце – асоціюється насамперед з яскравим світлом і співвідноситься з вічним метафізичним життям тих, хто перебуває на небесах.

Зооморфні образи виступають насамперед прототипами поведінки. Найпродуктивнішим зооморфним образом є вівця, яка передбачає альтернативу між хаосом і впорядкованістю та пов'язується з покірністю, невинністю, а також неорганізованістю, несамостійністю, безцільністю, нецтвом, безсиллям і жертвністю.

Найчастотнішим антропоморфним образом є образ мертвого, який сигніфікує сповільнені або гіпотетично припинені процеси життєдіяльності, викликані панічним страхом, сильним фізичним виснаженням, паралічем, сном, обрядом екзорцизму, натомість найпоширенішим артефактоморфним образом виступає колесо, яке передовсім є носієм філософсько-екзистенціальних ідей циклічності існування та okazіонально – фізичного обертання довкола осі.

Найпродуктивнішим теоморфним образом є ангел, який у давньоанглійських ОП зображується як тілесним, так і безтілесним, здатним мандрувати між світами; він є уособленням фізичної та духовної краси, чистоти, скромності та праведності.

Найбільш рідкісними повторюваними образами є істотоморфні. У межах аналізованого матеріалу – це велетень та єдиноріг.

ВИСНОВКИ

1. Історія вивчення ОП відображає зміну парадигм, фокусів дослідницької уваги та більшою мірою метамови, коріння яких сягає античності, а з плином тисячоліть приймає форми евристичних пошуків, зумовлених новими напрямками, що виникли на тлі чіткого усвідомлення багатоплановості явища порівняння, актуалізованого у тріаді «процес – результат – стимул».

Філософсько-антропологічні погляди на явища образності існують стільки ж, скільки існує риторика – першоджерело багатьох наук, які згодом розмежувалися й напрацювали власне русло розвитку. Водночас не тільки підходи до дослідження образності сягають доби античності, але й центральні положення сучасних теорій і концепцій метафори та ОП ґрунтуються на давньогрецьких і давньоримських вченнях. Ті явища, які на сучасному етапі позначаються такими термінами, як «логічне порівняння», «ОП», «предмет порівняння», «еталон порівняння», «показник порівняння», «порівняння рівності або нерівності», «концептуальний зв'язок між

предметом і еталоном», «цільовий домен порівняння / метафори», «конкретизація абстрактних понять шляхом порівняння», «когнітивна складність еталона» та ін., зазнали активного і результативного аналізу ще на межі ер. Цьому насамперед завдячуємо Платону, Аристотелю і Квінтіліану. Протягом тисячоліть змінюється метамова та конкретизується тлумачення ключових параметрів концепцій образності на географічно обширному ареалі, інколи небезпечно стандартизується форма за рахунок зменшення важливості та значущості змісту ОП (у західноєвропейській та американській традиціях). У процесі поширення первісних розвідок поступово зароджується плуралізм концепцій щодо інтерпретації античного й сучасного розуміння ОП, спричинений різними варіантами перекладу давньогрецьких ключових термінів. Так, в українській мові первісні еквіваленти позначаються словосполученням *образне порівняння*, яка поєднує два ключові терміни давньогрецького тексту-оригіналу: полісемічну лексему *εἰκών* (у значенні 'ікона, образ') та *παραβολή* (придумане порівняння), водночас англійська мовна спільнота оперує словом *simile* як еквівалентом *εἰκών* (у значенні 'подібність'), яке не містить семи порівняння, що з-поміж іншого результує в наявності теорій, згідно з якими *simile* не входить до царини порівняльних конструкцій.

Аналізуючи образне порівняння, дослідники-класики більшою мірою фокусуються на практичних аспектах використання ОП в риторичі, акцентують увагу на його стилістичному ефекті, функційному потенціалі в різних жанрах, співвідношенні понять, які стоять за предметом і еталоном порівняння, на когнітивній (не)складності еталона порівняння для реципієнта. Розвиток академічної інтерпретації ОП в середньовічній Європі значно поступається пошукам античних дослідників, які заклали фундамент потрактування образного мовлення та визначили напрямки сучасних концепцій.

У добу середньовіччя дослідження явища ОП сповільнює оберти в плані вдосконалення лінгвістичних знань, останнє натомість входить у площину політизації, отримавши пояснення свого генезису як продукту Божого, дарованого людям. Зосередженість на функційному потенціалі ОП в контексті суспільно-історичної домінанти християнської доктрини в Європі призводить до певного переформатування функцій античного *παράδειγμα* 'приклад, взірець' і введення його в домен ОП як інструмента дидактичного впливу, покликаного формувати «правильні» еталони у свідомості мирян. Середньовічне англосаксонське потрактування ОП передовсім пов'язується з його смисловим потенціалом слугувати підґрунтям для символічних, знакових висловлювань.

У період відродження спостерігається помірна еволюція ідей щодо категорії ОП, у яких викристалізовується поступовий відхід від гомілетичного його потрактування в середньовіччі на користь повторного наповнення розглядуваної категорії практично-соціальними завданнями. Виокремлені функції ОП стандартизуються, до них зокрема відносять здатність оживляти, прикрашати, розважати і демонструвати. Ближче до кінця доби Нового часу можна говорити про більш прогресивний і активний розвиток наукової думки, зокрема актуалізуються питання перекладу як самого ОП, так і термінів на його позначення, зв'язку сили його ефекту й емоцій мовця, виокремлюються базові складники ОП з відповідними термінами-номінаціями, поглиблюються напрацювання щодо когнітивно-концептуального

підходу до вивчення ОП, яке розглядається в нерозривному зв'язку з лінгвокультурою та історією, установлюється роль сенсорики й символізму в контексті ОП, підкреслюється питання психічних процесів, які його супроводжують. Суттєвий, вагомий внесок у цьому напрямку зробили Х. Блер, О. Джеймсон і найбільш прогресивний – О. Потебня, які переносять центр тяжіння аналізу ОП з його опису як практикозорієнтованого прийому красномовства до наукового обґрунтування останнього. У другій половині ХІХ століття в англomовній спеціалізованій літературі спостерігається зміщення домінанти в потрактуванні ОП зі змісту на його форму.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується теоретичним плюралізмом у царині концепцій метафори й ОП. На відміну від попередніх епох, здійснюється критичний аналіз не лише розглядуваної категорії *per se*, але й наукового доробку, пов'язаного з нею: вектор досліджень переходить з наукової до метанаукової площини, активно розвивається метамова, у західній традиції спостерігається проникнення філософських та формально-логічних концепцій у мовознавчі теорії метафори / ОП і, як наслідок, викристалізуються опозиційні до напрацьованих попередніх століть підходи (теорії М. Бірдслі, Дж. Серля, Д. Девідсона); стирають межі між науками й дещо послаблюють необхідність кваліфікаційної відповідності науковців спеціальності, у межах якої здійснюються розвідки. Акцентуються питання категорійної віднесеності ОП, алгоритму його сприйняття й механізму спрацювання ефекту, який воно здатне спровокувати. Українська мовознавча традиція більшою мірою тяжіє до класичного лінгвістичного потрактування ОП, де останнє завжди розглядається в царині компаративних утворень і ніколи не витісняється за межі інструментів створення образності. Загалом спостерігається небажана тенденція до ігнорування вивчення давньої історії досліджень, обмеження виключно констатацією існування останньої, що неминуче призводить до повторної «новизни» концепцій та випадків дублювання отриманих результатів.

Велика кількість теорій зумовила певне звуження категорії ОП в межах кожної з них, що деякою мірою суперечить самій природі ОП, яке є багатограним комплексним явищем, яке пронизує всі аспекти існування людини: гносеологічний, епістемологічний, екзистенційний, історичний, фізіологічний, психологічний, психічний, лінгвокультурний. У зв'язку з цим найбільш доречним видається напрямок, у межах якого відбувається гібридизація концепцій, націлена на взаємодоповнення і збалансування, врахування сукупності всіх параметрів ОП. Кінцевою метою має стати створення інтегративної теорії ОП, яка була б позбавленою протиріч і задовольняла б науковців різних галузей, адже багатоплановість і мультигалузевість – це ті теоретичні передумови, в які ставить нас ОП, інгерентно актуалізоване в тріаді «процес – результат – стимул».

2. ОП демонструє семантично схожі параметри з метафорою і синтаксично – з логічним порівнянням, водночас воно є відмінним від них. Усіх трьох об'єднує універсальність, ОП і метафору – фігуративність, а логічне й образне порівняння – експліцитна констатація (не)подібності. ОП виступає своєрідним єднальним елементом між асоціацією (метафорою) та аналітизмом (порівнянням). Від першої його з-поміж іншого відрізняє вторинність виникнення, здатність експлікувати компаративні відношення, зміщення когнітивного тягаря на продуцента, ширший

потенціал компаративних можливостей, апелювання до уяви, залучення інтелекту, наративність. Розбіжності з логічним порівнянням полягають у здатності ОП до створення особливого поетичного ефекту шляхом зіставлення концептуально віддалених понять з непаритетно виявленими характерними ознаками, у схильності до ідіоматизації та актуалізації прототипного значення, у незворотності й несиметричності ОП, у можливості конвертації в метафору та неможливості емпіричної верифікації через кодування суб'єктивної дійсності продуцента і його картини світу, а не зображення логічних, об'єктивних і емпірично вимірювальних величин, у здатності до гіперболізації.

3. Гносеологічна, епістемологічна та психофізіологічна природа ОП, яка пов'язана з мисленням людини, виявляється в однаковості механізмів, що діють у психіці носія будь-якої мови під час отримання певного пізнавального результату. У процесі онтогенезу це відбивається в зміні цілей і засобів для їхнього досягнення, серед яких мова й мовлення є ключовими елементами. Усвідомлення соціально-біологічних передумов буття ОП та його статус як одиниці, здатної пов'язувати екстралінгвістичну та лінгвістичну реальності, дає підстави сформулювати просту, дедуктивну, абсолютну (повну), діахронічну універсалью «В усіх мовах світу є образні порівняння», яка охоплює ОП різних видів безвідносно до поверхневого способу вираження й може бути науково доведеною методом від супротивного.

Універсальність ОП передбачає можливість виведення його формули, здатної актуалізувати реляції між складниками на глибинному рівні, відображаючи кількісно-якісні відношення між конститuentами, безвідносно до мови та виду ОП. Універсальна формула ОП – це $X_n \approx Y^n$, де X – це предмет порівняння; Y – образ, з яким порівнюється X ; n – основа порівняння; \approx – символ, який позначає подібність між предметом та еталоном; X_n та Y^n – непаритетне володіння предметом та еталоном спільною ознакою.

Специфіка емпіричної матеріалізації ОП є національно, культурно та історично зумовленою й виказує діалектичний зв'язок категорій кількості, якості й відношення, а універсальний характер ОП дає змогу змодельовати однаковий алгоритм створення іронічних та неіронічних ОП у різних мовах. Відправною точкою дії такого алгоритму є градуальна природа спільної ознаки предмета й еталона ОП, яка може фіксуватися на внутрішній, суб'єктивній шкалі її градації, демонструючи певний ступінь близькості або віддаленості від точки відліку. Шкала градації – це абстрактна модель поєднаних проміжними ланками протилежних полюсів, на вершинах яких знаходяться антипрототип і власне прототип, рух у напрямку до першого призводить до створення іронічних порівнянь, а рух у напрямку до другого – до не іронічних.

4. Методологія дослідження ОП повинна ґрунтуватися не тільки на загальнонаукових і суто лінгвістичних принципах, але й враховувати властивості його категорійних параметрів, а також особливості емпіричного матеріалу, які можуть створювати додаткові можливості або обмеження аналізу, з-поміж іншого визначаючи й напрям лінгвістичних досліджень. До таких можуть належати супроводжувальні фонові соціально-історичні умови створення текстів, доступність та повнота даних, наявність фактологічної інформації про них, можливість верифікації припущень і отриманих результатів. Усе це закономірно повинно відбиватися в ступені категоричності тверджень, які доводять або спростовують

гіпотезу. Аналіз ОП доцільно здійснювати з урахуванням усіх трьох його смислових взаємопов'язаних складників шляхом застосування принципу центризму й морфізму з виокремленням параметрів спільної ознаки, що репрезентує центральнонарративну сутність предмета ОП та доцентрове приєднання його еталона, що забезпечує ментальну метаморфозу першого.

5. Структурні особливості давньоанглійських ОП виказують залежність від граматичного розряду маркера компаративності, використаного в них. В ОП рівності переважно використовуються повнозначні слова як показники порівняння, які сформувалися в доанглійський період внаслідок процесу граматикалізації. Це чотири лексеми (або їхні варіанти), які належать до класу а) прикметників у всіх трьох ступенях порівняння (*gelice; gelicra; gelicost*) та відображають не лише подібність зіставляваних понять, але й інтенсивність цієї подібності; б) іменників (*gelicnysse*) або в) прислівників (редуплікований у випадку емпізи *swa* та *swylce*). У переважній більшості випадків перші два показники знаходяться в постпозиції щодо предмета й еталона порівняння, натомість останні два – в інтерпозиції. Практично всі вони (*gelice; gelicra; gelicost; gelicnysse; swylce* і, ймовірно, *swa*) етимологічно передбачають схожість об'єктів за формою. Структурне моделювання аналізованих конструкцій відповідно до хронології їх використання може слугувати аргументом на користь більш раннього чи пізнього створення рукописів, датування котрих є дискусійним.

Широта категорійної семантики кожного з показників порівняння впливає на ступінь універсальності та колігаційної гнучкості в межах конструкції, що прямо корелює з композиційним розмаїттям останньої. Так, прикметниковий та іменниковий маркери (*gelice* у будь-якому ступені та *gelicnysse*) зіставляють уявлення носіїв виключно про об'єкти, однак за умови наявності дієслівної основи порівняння можуть також вказувати на спосіб виконання дії. Більшою універсальністю характеризується прислівниковий / сполучниковий маркер порівняння *swa*, який уможлиблює зіставлення уявлень про об'єкти, меншою мірою – дії і ситуації. Найбільш універсальним є прислівниковий / сполучниковий маркер порівняння *swylce*, чия категорійна семантика охоплює зіставлення уявлень про об'єкти, їхні характеристики, дії і ситуації. Колігаційна гнучкість маркерів компаративності є прямо протилежною до широти їхньої категорійної семантики: прикметниковий показник компаративності *gelice* фігурує в 15-ти структурних моделях завдяки здатності займати різну позицію в межах конструкції, натомість показник *swylce* демонструє менше різноманіття сполучуваності в 1,4 рази, з'являючись в 11-ти структурних моделях.

Синтаксична складність компонентів ОП корелює з відкритістю / закритістю конструкції: синтаксично найскладнішими є компоненти ОП з маркером *swylce*, який переважно поєднується зі словосполученнями або реченнями, що призводить до домінування відкритих ОП з цим показником (у 8,8 рази); водночас синтаксично простішими є компоненти ОП з рештою маркерів компаративності, які переважно сполучаються з лексемами, що призводить до значно меншої кількісної переваги відкритих ОП над закритими (у 0,8 рази). Така кореляція пояснюється рівнем смислової конкретизації, який є вищим в одиницях синтаксичного характеру

порівняно з лексемами, що може зменшувати необхідність використання основи порівняння як додаткового, конкретизувального елемента конструкції.

Хронологічні характеристики використання давньоанглійських ОП та більша або менша схильність маркерів компаративності до використання в образних контекстах засвідчують поступове віддалення ОП від метафори й таке ж поступове когнітивне ускладнення фігур мовлення. Усі вищезазначені показники компаративності не обмежуються вживанням лише в ОП, частіше з'являючись у контекстах іншої семантики, однак з різною частотою: 1 на 3 *gelicra* і *gelicost*; 1 на 4 *gelicnysse*; 1 на 10 *swylce*; 1 на 11 *gelice*; 1 на 58 *swa*, – що уможливило визначення їхнього потенціалу образності, який, у свою чергу, корелює з хронологією письмової фіксації перших прикладів та семантичною близькістю до метафори. Що раніше з'являються ОП з певним маркером компаративності в рукописах («найстаршими» є ОП з *gelicost*, *gelicnysse* і *swylce*), то вищий потенціал образності, а, відтак, і тісніший зв'язок з метафорою, вони демонструють; або навпаки: чим вищим є потенціал образності показника порівняння, тим раніше останній починає використовуватися в ОП (приблизно на 100-200 років), які засвідчують тісніший зв'язок з метафорою: *gelicnysse* і *swylce* – за рахунок можливості не експлікувати предмет порівняння, а *gelicost* – за допомогою здатності показувати інтенсивність подібності.

6. ОП рівності актуалізують подібність, імплікуючи відмінність, натомість ОП нерівності демонструють зворотню ситуацію: вербалізують відмінність, імплікуючи подібність. Давньоанглійські ОП нерівності формуються синтетичним (іменник у родовому відмінку у поєднанні з прикметником) або аналітичним способом за допомогою вищого ступеня порівняння прикметника (рідше – прислівника) зі сполучником *þonne* чи прийменником *ofer*. Вони вербалізують диспропорційність прояву ознаки на користь предмета порівняння. Експлікація різниці та імплікація схожості такими ОП зокрема пояснює відсутність етимологічної причетності їхніх маркерів компаративності до семантики подібності та дуже низький потенціал фігуративності (1 на 205 у випадку *þonne* та 1 на 371 у випадку *ofer*, що в десятки разів нижче за ОП рівності). Продуктивність ОП нерівності є у 8 разів нижчою, ніж продуктивність ОП рівності, через те, що перші описують тільки ті предмети порівняння, які перевершують еталон у плані інтенсивності прояву ключової ознаки, є суперіорними щодо нього, нівелюють прототипні уявлення носіїв, що апріорі є радше рідкісним, ніж частотним явищем.

Структурні особливості давньоанглійських ОП засвідчують широкий арсенал різноструктурних мовних засобів зіставлення схожих понять та виказують прямий вплив на семантику такого зіставлення, проявляючись у можливості формулювати відкриті / закриті ОП, більш чи менш пафосні висловлювання, більшу чи меншу інтенсивність подібності, у здатності актуалізувати ідею загадковості, містичності та винятковості предмета порівняння.

7. Сміслові різноманіття давньоанглійських ОП забезпечується поєднанням доменів буття, до яких належать предмет та еталон, що актуалізується в кореляції останніх за принципом центризму і морфізму. Царини належності предмета й еталона виказують асиметричність у плані донорства та запозичення образів: так, у межах давньоанглійських ОП рівності, антропний світ демонструє в 4 рази більшу схильність до залучення образів, ніж до донорства, а сфера природи і ситуації –

навпаки. Теологічні поняття, з огляду на унікальність їх сигніфікатів, у 5 разів частіше виступають реципієнтами образів, ніж їх джерелами. Водночас найбільша диспропорція спостерігається в межах царини тварин, де донорство образів переважає запозичення в 9 разів. Загалом у межах давньоанглійських ОП рівності англосаксонська картина світу демонструє концентрацію на людині та релігії, а навколишній світ здебільшого натуралізується та анімалізується.

Антропоцентричні ОП рівності (42,5% від загальної вибірки) засвідчують онтологічну домінанту, диференціюючи опозиційні начала – тілесне і духовне – з пріоритетністю останнього в дусі типового для того часу ідеалізму. Ураженість матеріальної оболонки людини в 6 разів частіше актуалізується, ніж її здоровий стан. Тенденція до імплікації неминучої смерті людини як матеріальної субстанції (25,9% антропоцентричних ОП та 11% загальної вибірки) зберігається незалежно від типу домену залучення образу: усі еталони передбачають занепад та еventуальне руйнування. Так, антропоморфні образи переважно позначають фізично неповноцінних людей або мертвих; екоморфні – зів'ялі або уражені морозом рослини; артефактоморфні – різноманітні знищені об'єкти або ті, які виготовлені з крихких матеріалів. Домінанта духовності досягається з-поміж іншого й візуальною привабливістю еталонів (сяючі небесні тіла і птахи) та їхнім місцезнаходженням, наближеним до Бога.

У межах антропоцентричних ОП рівності, які характеризують людину як суб'єкта віросповідання (25,9% антропоцентричних ОП та 11% загальної вибірки), праведники удвічі частіше виступають предметами порівнянь, ніж грішники, що говорить на користь використання методів радше заохочення, мотивації і надання орієнтиру для наслідування, аніж критики, під час поширення й укорінення християнства в середньовічній Англії. Сенси, актуалізовані ОП на позначення богопослушних християн, охоплюють розвиток, осмисленість, просторове наближення до небес, покірність, бажання служити, виконання призначення й підвищення в статусі. Протилежні до них значення реалізуються антропоцентричними ОП на позначення ненавернених до християнства: розгубленість, недолугість, інтелектуальна й фізична недосконалість. Тим часом ОП, які характеризують грішників, переважно об'єктивують ідею приреченості на повне знищення.

В антропоцентричних ОП, які характеризують людину як об'єкт соціуму (24,7% антропоцентричних ОП та 10,4% загальної вибірки), також кількісно переважають утворення з позитивною конотацією. Більшість з них описують мучеників і святих, покликаних бути моральним еталоном поведінки для мирян, задля пробудження мотивації наслідувати кращих у процесі формування особистості схвального типу. В таких ОП актуалізуються виключно привабливі еталони, нерідко розраховані на активацію органів чуття, зокрема приємний запах квітів, яскравий світлий колір, сяйво, нетлінність, поживність, краса, що є нетиповим для будь-якої іншої підгрупи антропоцентричних ОП. За об'єктивованими сенсилами та залученими образами до них примикають ОП на позначення духівництва, втім, останні можуть використовувати й пейоративні образи (кентавр), вказуючи на політизованість церковного життя. Суспільні відносини вербалізуються антропоцентричними ОП на позначення мирян; більшість з них має дидактичний характер та передбачає

зіставлення за параметром (не)схвального відношення до професійних обов'язків або соратників.

Майже удвічі меншу продуктивність демонструють антропоцентричні ОП на позначення людини як моральної істоти (13,2% антропоцентричних ОП та 5,6% загальної вибірки), яка майже в 6 разів частіше постає поневоленою пристрастями, ніж носієм чеснот, і залучає широкий спектр сфер запозичення образів, засвідчуючи різноманіття характеристик розпусного стилю життя.

Найрідше англосакси говорять про людину як об'єкт маніпуляції вищими силами (3,2% антропоцентричних ОП та 1,4% загальної вибірки), що свідчить про потрактування особистості як відносно незалежної сутності, відповідальної за якість свого життя, особливо вічного, як наслідок прийнятих нею рішень.

Другими за продуктивністю після антропоцентричних виступають дієцентричні ОП рівності, складаючи 21% від усієї вибірки. В межах цієї групи завжди використовуються ситуації як еталони, відповідно актуалізується не певний параметр окремого поняття, а додаткові смисли супутніх обставин взаємодії з навколишнім середовищем, зокрема мета, причина, спосіб, інтенсивність, наслідок та ін. Не враховуючи найбільшу кількість дієцентричних ОП на позначення жестів, зумовлену рукописом *Monasterialia indicia*, тематика дієцентричних ОП найчастіше стосується переміщення в просторі (15,1% дієцентричних ОП та 3,2% усієї вибірки). При описі переміщення в просторі та деструкції (остання складає 3,2% дієцентричних ОП та 0,6% усієї вибірки) ОП актуалізують спосіб виконання дії, що засвідчує комунікативну значущість прецизійності манери виконання дії. Достатньо продуктивними є дієцентричні ОП на позначення мовлення (9,05% дієцентричних ОП та 1,9% загальної вибірки), які можна вважати рушійною силою розвитку тогочасного суспільства в дусі християнства, що пояснює таку продуктивність. Однаковою частотністю характеризуються ОП на позначення трудових процесів та поведінки (по 5,52% дієцентричних ОП та 1,2% загальної вибірки), причому перші репрезентують ідею мети або складності виконання дії, а предмет других є індикатором прототипної ситуації еталона. Загалом дієцентричні ОП рівності частіше описують динамічні ситуації, ніж статичні; збереження тіла в просторі (5,02% дієцентричних ОП та 1,1% усієї вибірки) утричі рідше описується давньоанглійськими ОП, ніж переміщення в просторі, об'єктивуючи причину або мету чи наслідок нерухомості. Менше 5% дієцентричних ОП та менше 1% від загальної вибірки складають ОП на позначення способу життя, зміни стану та відчуття, емоційної реакції, розумової діяльності, деструкції та появи. Найменш продуктивним додатковим смислом дієцентричних ОП є інтенсивність дії, а найбільш сталим – імплікація дива, якщо ОП стосуються життя святих або мучеників.

Теоцентричні ОП рівності (12,4% загальної вибірки) презентують чітко виражену опозицію світлих і темних сил з майже п'ятикратною перевагою перших (82,1% теоцентричних ОП та 10% усієї вибірки) та з найбільшим ступенем їх натуралізації, що свідчить про найвищу спорідненість доменів світлих сил і природи. Темні сили (17,1% теоцентричних ОП та 2% загальної вибірки), натомість, мають найвищу схильність до анімалізації, розташовуючи, таким чином, антропоцентричні ОП між тими, які позначають світлі сили, і тими, які позначають темні сили. Особливістю теоцентричних ОП є обмежена кількість сигніфікатів, які виступають у

ролі еталона порівняння (особливо для світлих сил), що засвідчує винятковість понять, гідних залучення як прототипу ключової ознаки: сонце і вогонь, які у випадку характеристики Бога можуть бути смертоносними; місяць; роса; блискавка; сніг; голубка; керманіч, наречений, скажений собака та єдиноріг використовуються лише для позначення Бога. Темні сили асоціюються переважно з (хижими) тваринами, які видають неприємні гучні звуки; образами темної палітри (африканець, велетень з провалля, мертвець) або з непристойними людьми (оголена жінка).

Царина природи в англосаксонській картині світу демонструє відносну самодостатність: екоцентричні ОП складають 7,6% усіх аналізованих утворень, 61,1% з яких є екоморфними з повною відсутністю антропоморфних або теоморфних образів. Екоцентричні ОП на позначення елементів літосфери (59,7% екоцентричних ОП та 4,5% усієї вибірки) є більшою мірою пізнавальними, ніж релігійно мотивованими, натомість ті, що пов'язані з атмосферою (27,8% екоцентричних ОП та 2% загальної вибірки) – навпаки, що відображається в жанрово-тематичній залежності параметрів зіставлюваних понять. У межах екоцентричних ОП увага реципієнта фокусується переважно на коштовному камінні, уподібненому за кольором до дорогоцінних металів, світил, моря або вугілля, та різного роду рослинах, чії елементи більшою мірою співвідносяться за формою з істотами або частинами їхніх тіл. Небесні тіла та елементи рельєфу, які виступають предметами порівняння в апокаліптичних сюжетах переважно порівнюються з екоморфними образами, імплікують дивовижні перетворення як наслідок зміни фізичних та / або хімічних властивостей перших (затвердіння рідини, танення твердого тіла та ін.).

Ситуаційні ОП (6,9% загальної вибірки) покликані формувати нові знання щодо певного стану справ, передовсім пов'язаного з християнським ученням шляхом уподібнення до усталеної, добре відомої системи взаємодії понять. Завдяки тому, що предметом та еталоном порівняння є комунікативні одиниці, ОП цього типу слугують засобом пояснення концептуально складних категорій з метою формування бажаного для суспільства світогляду людини. Ситуаційні ОП більшою мірою концентруються довкола духовного вдосконалення (38,5% ситуаційних ОП та 2,6% усієї вибірки), удвічі рідше – духовної деградації (16,9% ситуаційних ОП та 1,2% загальної вибірки) та мирських справ і процесів (15,4% ситуаційних ОП та 1,1% аналізованих одиниць). Менше 1% досліджуваних порівнянь складають ситуаційні ОП, які описують прояв божества, знищення гріха та грішників або закони природи чи їх порушення.

Артефактоцентричні ОП (3,3% загальної вибірки), майже половина з яких описує побутові предмети, а друга половина – вмістилища та інструменти, не дозволяють встановити смислову залежність від предмета ОП через невисоку продуктивність, водночас відображають тенденцію порівнювати човни з птахами, що тримаються на воді, та демонструють традиційну для давньоанглійських ОП закономірність щодо порушення законів фізики (надання еластичності твердим субстанціям), якщо зображувані предмети щоденного вжитку пов'язані зі святими.

Менше 3% загальної вибірки складають істотоцентричні ОП (2,5%) та зооцентричні ОП (1,7%). Перші переважно концентруються на зовнішності виняткової краси фенікса або загадкових монстрів, другі – на характеристиці загаданої в загадці сороки або демонстрації результатів чудотворних процесів, пов'язаних з поширенням християнських ідей. Особливу конотативну значущість

мають неозначеноцентричні ОП (1,6% вибірки), які фокусуються на формальних показниках невідомих об'єктів / субстанцій або незбагнених атмосферних явищ, вказуючи на містичність, загадковість та неабияку значущість предмета порівняння, особливо у випадку останніх, які вважалися передвісниками негативних історичних подій. Найменш продуктивними є часоцентричні ОП (0,5% загальної вибірки), які вербалізують смисли швидкоплинності часу та дивовижно світлих ночей. На обмеженому досліджуваному матеріалі вони демонструють повну самодостатність в плані донорства образів: усі 5 залучених образів є носіями часової семантики.

Зіставлення понять за принципом центризму й морфізму демонструє не лише різноманіття предметів та еталонів, але й диференціацію параметрів уподібнення, зумовлену типом предмета порівняння. Так, антропоморфні образи у випадку антропоцентричності предмета передбачають параметри (дис)функції та значно рідше – моралі; якщо ж предмет порівняння є теоцентричним, то об'єктивується параметр статусності або професіоналізму для світлих сил, і зовнішності – для темних сил; при артефактоцентричному предметі актуалізується параметр конституції людини та призначення вмістилища. Артефактоморфні образи, характеризуючи антропоцентричні предмети, здебільшого об'єктивують параметр (дис)функції чи крихкості матеріалу, натомість у випадку теоцентричних понять – цінності, а у випадку екоцентричних – форми або кольору. Екоморфні образи демонструють найширший спектр параметрів зіставлення; вони більшою мірою об'єктивують параметри фізичних властивостей (форми, кольору, запаху, сяйва, глибини, міцності та ін.), рідше – хімічних властивостей, естетики та цінності, що не властиво для антропоцентричних ОП. Зооморфні ОП виказують найширший діапазон параметрів зіставлення у випадку антропоцентричного предмета порівняння (характер та поведінка, (не)здатність до виконання певної дії, спосіб життя, відношення, зовнішність), що частково спостерігається при теоцентричному предметі, втім, для артефакто- та істотоцентричних предметів актуальними переважно є лише форма і здатність виконувати якусь дію. Сфера божественного в переважній більшості випадків виказує спорідненість лише з антропо- та теоцентричними предметами, причому, якщо з першими актуалізуються параметри моралі, поведінки та статусності, то з другими – лише функціонування. Царина істот переважно є джерелом образів за формальним параметром (у поєднанні з антропо- та екоцентричним предметом), рідше – за параметром чесноти (з теоцентричним) або кольору з екоцентричним предметом порівняння.

8. Особливість семантики ОП нерівності, яка полягає в нівелюванні прототипності та еталонності загальноновизнаного носія ключової ознаки, що втрачає цінність на тлі предмета ОП нерівності, зумовлює унікальність та підвищує значущість останнього, що в межах матеріалу дослідження є визначальним чинником у моделюванні картини світу англосаксів, яка демонструє чітку домінанту абсолютного Бога в усіх відношеннях, попри найвищу продуктивність екоморфних ОП. Перевага ідеального в картині світу середньовічних англійців об'єктивується теологічною спрямованістю більшості ОП нерівності (майже 95%), а також кількісною перевагою ОП нерівності на позначення Бога, які можуть вирізнитися ідіосинкратичними сплетіннями образів, невластивими жодним іншим давньоанглійським ОП. Домінанта абсолютна об'єктивується не лише нерівністю

відношень між предметом та еталоном, але й числовими значеннями, покликаними інтенсифікувати дисбаланс ключової ознаки на користь ідеалізованого предмета порівняння, демонструючи при цьому математичну природу відношень між порівнюваними поняттями. Завдяки тому, що ОП можуть бути потужнішими за метафору, маючи у своєму арсеналі субкатегорію нерівності, вони видаються чи не єдиним можливим інструментом англосаксів, за допомогою якого трансцендентне могло стати трансцендентальним: те, що виходило поза межі осмисленого досвіду, отримувало шанс стати іманентним людській свідомості.

9. Таксономізація давньоанглійських ОП за принципом морфізму демонструє психологічну реальність англосаксів, яка постає у формі ментальних картин, спровокованих реакцією на поняття-подразник, що виступає еталоном ОП. Здійснення вибору на користь одного й того ж еталона за умов доступності багатьох інших свідчить про лінгвокультурні преференції нації та формує своєрідність її картини світу. Повторювані образи, які функціонують як еталони давньоанглійських ОП, належать до екоморфних, зооморфних, антропоморфних, артефактоморфних, теоморфних та істотоморфних.

У межах найпродуктивніших образів – екоморфних – виокремлюються кластери, які об'єктивують суміжні смисли: мерехтливі або світловипромінювальні поняття (зорі, золото, сонце, сніг) найчастіше співвідносяться з високоморальними носіями; поняття, яким властивий рідкий стан (розтоплений віск або золото та вода) пов'язуються з переродженням; безтілесні природні явища (дим, вітер, тінь) підкреслюють ідею швидкоплинності та зникнення; дрібнодисперсні поняття (пісок, зерно, пил) репрезентують множинність. Більшість образів-еталонів давньоанглійських ОП є багатозначними, у них переважає одне зі значень. Найчастіше використовуваним образом в межах аналізованої вибірки є сонце, яке насамперед пов'язується з вічним метафізичним життям жителів небес. Іншими продуктивними екоморфними образами виступають сніг (домінуючим значенням якого є білизна, що в метафізичному вимірі позначає духовну довершеність), вода (прототип трансмутацій, швидкоплинності та непереборності), камінь (еталон нерухомості, важкості та твердості) і вогонь (знак божественних рішень, духовної і фізичної сили). Рослинні образи завжди співвідносяться з людьми, чия моральна досконалість корелює з висотою і плодоносністю рослини; водночас тілесна оболонка людини асоціюється з-поміж іншого з тінню, димом і вітром.

Зооморфні образи найчастіше виступають прототипами поведінки. Найбільш повторюваним серед них є образ вівці, котрий позначає альтернативний стан між душевним хаосом та впорядкованістю, актуалізує смисли несамостійності, неорганізованості, нещастя, а також покірності і невинності. Антонімічними за смислом до образу вівці є наступні за продуктивністю чотири образи: вовка / дикого звіра, лева та худоби. З першими трьома найчастіше асоціюються жорстокі люди, грішники, переслідувачі християн, диявол та демони, тоді як з худобою – відсутність розуму, нестриманість, нерозсудливість та нечиста сила. Прояв останньої переважно супроводжується неприємними звіриними звуками, натомість зооморфні образи світлих сил (голуб, орел) завжди змальовуються беззвучними.

Найпродуктивнішим антропоморфним образом є мертвий, з яким асоціюється фізична слабкість або гіпотетичне призупинення життєдіяльності, викликане сном,

паралічем або обрядом екзорцизму. Іншими поширеними антропоморфними образами є дитина та кров. Образ дитини слугує своєрідним лакмусовим папером, позитивний показник якого є перепусткою до раю, натомість образ крові демонструє жанрово зумовлену смислову варіативність: у текстах науково-популярного спрямування з ним асоціюється лише червоний пігмент, а в релігійних текстах актуалізуються вторинні смисли божого страждання та несприятливого омену.

Найбільш повторюваним артефактоморфним образом виступає колесо, яке співвідноситься передовсім з циклічністю існування. Іншими продуктивними образами є ліхтар, глиняний посуд або скло. Перший підкреслює яскравість очей незвичайних створінь, а два останні уособлюють смертність і крихкість фізичної оболонки, що нерідко корелює з емоційними стражданнями.

До найменш продуктивних образів давньоанглійських ОП належать теоморфні та істотоморфні. Перші переважно представлені образом ангела як втіленням чистоти, скромності та праведності, а також уособленням фізичної та духовної краси. Контрастними теоморфними образами є диявол і пекло, з якими асоціюються грішники та їхні гріхи. Найбільш рідкісними повторюваними еталонами є істотоморфні образи велетня та єдинорога. Велетень виступає прототипом неймовірної фізичної сили з імплікацією людського жаху й безпомічності, а єдиноріг – еталоном піднесеності та витонченості.

Перспектива дослідження полягає в можливості здійснення діахронічного аналізу англійських ОП; виконанні контрастивних розвідок, присвячених ОП різних мов, що хронологічно збігаються з давньоанглійським періодом, а також у застосуванні виведеної формули ОП та розробленої методики його аналізу на матеріалі будь-якої мови або ідіолекту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

1. Оленяк М. Я. Лексичні та синтаксичні способи актуалізації образного порівняння в англійській, українській та польській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*, 2015. № 30. С. 78–85.
2. Oleniak M. Old English Zoomorphic and Ecomorphic Similes of Equality with the *Gelicost* Component. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*, 2017. Vol. 33-34. P. 94 – 100.
3. Оленяк М. Я. Специфіка структури давньоанглійських образних порівнянь рівності з компонентом *gelice / onlice / anlice*. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*, 2019. 37. С. 84–93.
4. Оленяк М. Я. Дослідження образного порівняння в період відродження (16-18 століття). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 2021. № 2. Вип. 95. С. 138–150.
5. Оленяк М. Я. Історіографія досліджень образного порівняння: доба середньовіччя. *Вісник маріупольського державного університету серія : філологія*, 2021. № 25. С. 245–253.
6. Оленяк М. Я. Історіографія досліджень образного порівняння : доба античності. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 2021. № 22. С. 101-107.

7. Оленяк М. Я. Давньоанглійські теоцентричні образні порівняння рівності : особливості семантики. *Лінгвістичні студії*. 2022. № 43. С. 32–40.
8. Оленяк М. Я. Семантичні особливості давньоанглійських дієцентричних образних порівнянь. *Мова : класичне – модерне – постмодерне*, 2022. № 8. С. 143–156.
9. Оленяк М. Я. Давньоанглійські істотоцентричні та зооцентричні образні порівняння. *Закарпатські філологічні студії*, 2022. № 24. Вип. 2. С. 57–61.
10. Оленяк М. Я. Людина як субстанція в давньоанглійських образних порівняннях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2023. № 1. Вип.33. С. 96-100.

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

11. Oleniak M. On the quality of *c* in certain Old English words. *Advanced Education*, 2017. Vol. 8. P. 99–102.
12. Oleniak M. Semantic representation of similes (based on the Ukrainian, English and Polish languages). *Topics in Linguistics*, 2018. Vol. 19, No 1. P. 18–31. **(Q3)**
13. Oleniak M. Old English Simile of Equality : The Highest Degree of Similarity. *Research in Language*, 2018. Vol. 16, No 4. P. 471–493. **(Q2)**
14. Oleniak M. Dialectic interaction of quantity, quality and relation in simile domain. *Advanced Education*, 2019. Vol. 12. P. 134–141.
15. Oleniak M. The specific features of definitional and statistical universals with respect to certain linguistic categories. *Dacoromania. Romania. Serie nouă*, 2020. Vol. XXV, No 1. P. 66–80. **(Q4)**
16. Oleniak M. Old English simile : When like was an adjective. *Italian Journal of Linguistics*, 2020. Vol. 32, No 2. P. 183–208. **(Q2)**
17. Oleniak M. Old English *swa* Similes : Structure Overview. *Ezikov Svyat*, 2021. Vol. 19, No 3. P. 19–29. **(Q4)**
18. Oleniak M. On an Idiosyncratic Type of an Old English Simile. *Acta Linguistica Hafniensia*, 2022. Vol. 54, No 2. P. 235–257. **(Q2)**
19. Оленяк М. Я. Між метафорою і логічним порівнянням : своєрідність образних порівнянь. *Rasprave Instituta za Hrvatski Jezik i Jezikoslovlje*, 2022. № 48. Вип. 2. С. 525–545. **(Q2)**

Наукові праці апробаційного характеру:

20. Оленяк М. Я. Способи вираження образного порівняння в українській, англійській та польській мовах. *Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку*, 2014. С. 125–126. **(участь очна)**
21. Оленяк М. Я. Синкретизм образного порівняння і уточнення. *Сучасні дослідження мови та літератури*, 2015. С. 45–48. **(участь очна)**
22. Оленяк М. Я. Відношення в межах окремих бінарних синтаксичних конструкцій як рефлексія алгебраїчних відношень змінних величин. *Структура і семантика різнорівневих одиниць у слов'янських, романських та*

- германських мовах*, 2016. С. 69–72. (участь очна)
23. Оленяк М. Я. Давньоанглійські образні порівняння з компонентом *gelicra*. *Modern Scientific Challenges And Trends*, 2018. С. 82–84. (участь заочна)
 24. Оленяк М. Я. Структурні особливості давньоанглійських образних порівнянь найвищого ступеня подібності з еталоном у називному відмінку. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*, 2019. С. 54–56. (участь очна)
 25. Оленяк М. Я. До питання граматизації давньоанглійського маркера порівняння *gelic*. *Граматичні читання-XI*, 2021. С. 287–289. (участь очна)
 26. Оленяк М. Я. Потрактування образного порівняння Бедою преподобним та Елфриком Граматиком. *Текст і дискурс : когнітивно-комунікативні перспективи*, 2022. С. 64–67. (участь заочна)
 27. Оленяк М. Я. Становлення термінів на позначення образного порівняння. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика*, 2022. 23-25. (участь заочна)
 28. Оленяк М. Я. Становлення терміну *simile* в англомовних риториках хviii–хix століть. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*, 2022. С. 79–81. (участь заочна)
 29. Оленяк М. Я. Формульна репрезентація семантики образного порівняння. *Актуальні питання сучасної лінгвістики*, 2022. С. 65-68. (участь очна)
 30. Оленяк М. Я. Семантика образних порівнянь як складників картини світу : принципи аналізу (на матеріалі давньоанглійської мови). *Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи*, 2023. С. 111-112. (участь очна)

АНОТАЦІЯ

Оленяк М. Я. Образне порівняння у давньоанглійській мові: дихотомія універсального та індивідуального. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню категорії образного порівняння на матеріалі давньоанглійської мови. У роботі здійснено історіографічний огляд формування наукових парадигм від античності дотепер; встановлено параметри й алгоритми утворення образного порівняння як універсальної категорії та схарактеризовано їх конкретно-мовне втілення у фігуративних компаративних одиницях англо-саксонської доби.

Запропоновано методологію моделювання й таксономізації структури та семантики раніше не аналізованого емпіричного матеріалу, що заповнює лакуну досліджень, спрямованих на з'ясування особливостей образних порівнянь у мові, яка перестала існувати майже тисячоліття тому, а також становить актуальність для філологічних пошуків сьогодення. Схарактеризовано картину світу англосаксів, яка є переважно теоцентричною зі схильністю до натуралізації та анімалізації понять.

Ключові слова: мова, мовлення, образне порівняння, метафора, тропи, структура, модель, етимологія, семантика, лінгвокультурологія, мовна картина світу, образ, когнітивна категорія, термінологія, метамова.

ABSTRACT

Oleniak M. Ya. Old English Simile: the Dichotomy of the Universal and the Individual. – Manuscript.

Dissertation of the requirements for the scientific degree of Doctor of Philological Sciences in the speciality 10.02.04 – Germanic Languages. Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2024.

The dissertation delves into the study of simile using the material of the Old English language. The proposed work establishes inherent features of simile as a universal category and characterizes its specific linguistic manifestation in figurative comparative units from the Anglo-Saxon era.

The theoretical significance of this work lies in deepening our understanding of similes as a universal category with consistent formation algorithms and mechanisms across languages. The conclusions and generalizations drawn enrich the linguistic comprehension of the relationship between simile and metaphor, outlining interdisciplinary research prospects.

The practical significance of the work is determined by the fact that the presented research allows for the use of its results as a methodological basis in teaching subjects dedicated to epistemological and ontological aspects of language development, rhetorical tactics and strategies, stylistics and syntax of Old English, Anglo-Saxon linguoculture, historical linguistics, and general linguistics. The insights and conclusions presented can serve as a methodological basis for both undergraduate and postgraduate research.

The scientific novelty of the obtained results lies in the diachronic analysis of research paradigms related to simile, in identifying a series of theoretical regularities that demonstrate the universal nature of the studied category with its inherent parameters, as well as in the development of a methodology for analysing fragments of ancient texts aimed at clarifying the structural and semantic characteristics of similes.

For the first time, the simple, absolute, deductive, diachronic universal “There are similes in all the languages in the world” is proved and the universal formula of simile $X^n \approx Y^n$ is devised, as well as the algorithm for forming ironic and non-ironic similes is described.

The structural features of Old English similes show dependence on the grammatical status of the marker of comparison employed. It is revealed that the breadth of their categorical semantics influences the degree of universality and collocational flexibility within the construction. Furthermore, the research uncovers that the progressive cognitive complexity of figures of speech is evidenced by the gradual divergence between similes and metaphors.

In addition, this work emphasizes that the simile of equality actualizes similarity while implying difference, whereas the simile of inequality demonstrates the opposite situation.

The dissertation also sheds light on tenorless similes in Old English and characterizes their functions. It establishes the semantic peculiarities of Old English simile subcategories of equality and inequality based on principles of centrality and morphism. The research also

characterizes spheres of objective reality in terms of image borrowing and donorship, and it correlates similes of equality and inequality in shaping the Anglo-Saxon worldview. Notably, it identifies the most productive vehicles within the analysed constructs. Specifically, the research reveals that the semantics of Old English similes attest to the asymmetry of the productivity of the homogeneous environmental sphere in relation to recipients and donors of images. This indicates a general Anglo-Saxon tendency to naturalize and animalize concepts of the surrounding world, with a predominant presence of the absolute God.

The study establishes that anthropocentric similes are the most frequent, collectively forming a dichotomy between the physical and the spiritual. These similes emphasize the vulnerability of the material shell of a person and the dominance of their spiritual nature. Less commonly, the Anglo-Saxons focus on portraying a person as a subject of religion, an element of society, a moral being, and an object of manipulation by higher forces.

The research clarifies that the most productive vehicle of Old English similes is the ecomorphic image of the sun, linked with eternal metaphysical existence. Other dominant ecomorphic images include snow, water, stone, and fire. Among zoomorphic vehicles, images of a sheep, a wolf/wild beast, a lion, and cattle prevail. Anthropomorphic images frequently involve the dead, a child, and blood.

The perspective of research implemented on the basis of the presented dissertation lies in the possibility of carrying out diachronic analysis of English similes; conducting comparative studies dedicated to similes in various languages that chronologically correspond with the Old English period, as well as in applying the derived formula of simile and the methodology for its analysis to the material of any language, text type, or idiolect.

Keywords: language, speech, simile, metaphor, tropes, structure, model, etymology, semantics, linguoculturology, language worldview, image, cognitive category, terminology, metalanguage.